

Prudenci Bertrana, allunyat de 'Josafat'

Prudenci Bertrana apareix en la col·lecció "Segells Catalunya", en qualitat de novel·lista. La novel·la que el va llançar a la fama, *Josafat*, ha estat subjecta a regularitzacions maldestres.

Les actuals edicions de 'Josafat', una de les novel·les més llegides de la literatura catalana, desvirtuen la llengua i l'estil de l'autor. Més de cent anys després de la primera edició de la celebrada narració de Prudenci Bertrana, cap filòleg no s'ha preocupat per fer-ne una versió crítica i fiable.

Xavier Pla reproduïx en el volum col·lectiu *Llibres, monstres i catedrals. Josafat de Prudenci Bertrana*. (Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la UdG) la pàgina de la revista *Emporium* de Palafrugell, de novembre del 1905, que avançava un fragment de *Josafat*, novel·la que apareix l'any següent, a Palafrugell mateix.

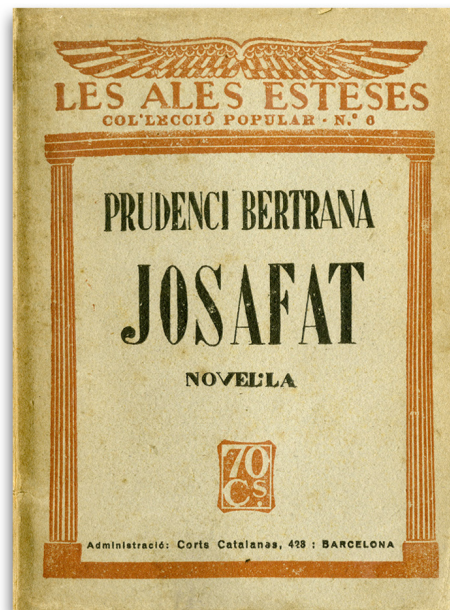
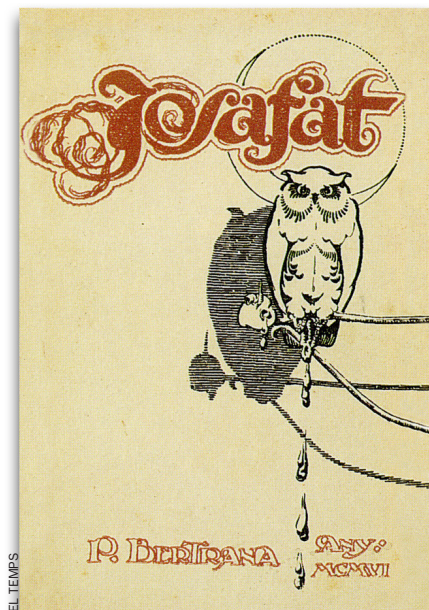
El filòleg afirma que el fragment té un notable interès lingüístic perquè ens mostra el text de Bertrana sense haver passat pel sedàs de la correcció normativa i amb algunes divergències significatives. Tot plegat, conclou, "més arguments per reclamar una edició crítica i fiable del text de *Josafat*".

Però mostra, a més, que s'ha perpetuat un error en totes les edicions fetes a partir de la quarta, publicada per Les Ales Esteses el 1929, la primera sotmesa a una correcció normativa a fons i la darrera apareguda en vida de l'autor.

És a dir, un error mantingut en el text de les *Obres Completes* de l'autor publicades per Selecta el 1965. En el de la col·lecció "Antologia Catalana" d'Edicions 62 del 1971, versió utilitzada en les nombroses edicions que l'editorial ha fet de la novel·la, sigui al "Cangur" o bé a "Educació 62", fins al dia d'avui. I en el de Barcanova de 1990, reeditat diverses vegades.

Fins ara, cap dels editors i curadors filològics de la novel·la, ni tampoc cap estudiós de Bertrana, no s'ha adonat que el mot *teles*, que clou la frase següent, no hi fa sentit: "Nuvolades espesses corrien sobre d'ells [Josafat i el sac amb el cos de Fineta], les quals enfosquien la poca transparència de les teles". Quines teles, si en Josafat camina per una teulada, sota la pluja?

Si aquests editors i curadors filològics haguessin consultat les tres primeres edicions, publicades, respectivament, el 1906, el 1912 i el 1923, haurien vist que Bertrana havia escrit *estrelles*, no pas *teles*, i que llavors la frase es fa comprensible. També ho haurien vist si haguessin llegit la versió italiana de Giuseppe Ravegnani del 1927, perquè el traductor escriu *stelle*.

La primera edició de *Josafat*, del 1906. La de *“La Novel·la d’Ara”*, del 1923, és la tercera. La quarta, de *“Les Ales Estesés”*, és del 1929.

En contrapartida, els autors –o autor– de les versions castellanes aparegudes a Argentina el 1943 –signada per Ramon Escarrà– i a Mèxic el 1949 –anònima– van partir de l’edició del 1929 i, en veure que la paraula *teles* no hi lligava, van pensar que era una errata per *teules* i la van girar a *tejas*.

Com es pot convertir el mot *estrelles* en *teles*? El filòleg i lingüista Jordi Mascarella ha trobat la resposta. En un capítol anterior, el corrector de *Les Ales Estesés* canvia *estrelles* per *estels* i això ho devia tornar a fer en veure el mot per segona vegada. El linotipista, doncs, havia de picar “dels estels”, i, apressat, va picar “de les teles”.

El canvi d’*estrelles* per *estels* obeeix a un objectiu que el corrector de *Les Ales Estesés* posa en pràctica al llarg del text, el de buscar un català que, al seu entendre, sigui més genuí –més català, pensava– que el de l’autor. Ja ho havia començat a fer, però molt tímidament, el corrector de l’edició anterior de *La Novel·la d’Ara*, publicada sis anys abans.

Així, entre les esmenes fetes pel corrector de *Les Ales Estesés* i les que recull de l’edició de *La Novel·la d’Ara*, un “sembla” original és substituït per “apar”; “situar”, per “col·locar”; “brisa”, per “oreig”; i “en son lloc”, per “en llur lloc”, encara que aquí fessin Bertrana cacofònic, ultracorreccions, totes quatre, que la filologia ha jutjat innecessàries.

A banda de la quinzena aproximada de mots corregits perquè entre els dos correctors van pensar que eren castellanismes inacceptables –“reparo”, “haçanyes”, “atolondrat”, “arreglar”, “tratamudejar”, “abandono”, “mujir”, “abis”, “fardo” o “fato”– la principal *neteja* que fan entre tots dos, però principalment, el segon, és la de substituir aquells mots, formes morfològiques i expressions que semblaven dialectals o arcaics, per ser desconeguts a Barcelona –Bertrana parla amb el català de Girona– o bé per trobar-se absents de les diverses edicions del *Diccionari ortogràfic* de Pompeu Fabra, que els dos correctors tenien a l’abast.

La tasca de Les Ales Estesés. El corrector de *Les Ales Estesés* era l’editor mateix, Avel·lí Artís i Balaguer, nascut a Vilafranca del Penedès el 1881 i establert a Barcelona de ben jove. A més d’editor de llibres i revistes, hi va obrir una llibreria.

L’objectiu de la “Col·lecció Popular” de *Les Ales Estesés*, era recuperar autors de la Renaixença i del Modernisme donant-los una fesomia de modernitat ortogràfica –i lingüística–, la dictada per Fabra i l’IEC, com diuen Silvia Caballeria i Ferrer i Carme Codina i Contijoch en l’article “La Col·lecció Popular ‘Les Ales Estesés’ (1929-1931) d’Avel·lí Artís i Balaguer”, publicat en la *Revista de Catalunya* el setembre de 2001.

Així, l’editor-corrector, bo i seguint l’edició de *La Novel·la d’Ara*, desautoritza el verb *esclatir*, ben genuí (Moll), en l’expressió “esclatiren a riure” i opta per *esclafir*.

Per dialectals o arcaics, també canvia, com fa en alguna ocasió *La Novel·la d’Ara*, “mes ara” per “però ara”; “obirar” per “albirar”; “flobiol” per “flabiol”; “fondes” per “pregones”; “altra volta” per “altra vegada”; “brúfol”, per “rúfol”; “espaventable” per “espaordidor”; “embaumar” per “embalsamar”; “revivar” per “revifar”; “a l’ensemps que”, per “junt amb”; “aitals” per “aquests” o “julius” per “formosos”.

L’editor-corrector també devia arrufar el nas davant de l’adjectiu *estragada* que veu en l’expressió “meretriu estragada” i el va substituir per *extenuada*, més conegut.

En altres casos, els canvis, a més de modificar la llengua de l’autor, desvirtua el que expressa Bertrana. Un primer exemple. El novel·lista escriu que un tros d’atxa caigut crema repetel·lant, és a dir, espurnejant amb espetecs. Artís i Balaguer no troba registrat el mot i el canvia per *espeternegant*, més conegut, però que només indica crepitat, sense la referència a espurnejar que té el verb de Bertrana.

També veu condemnable el mot *freturança* en aquesta frase: “És una mala dona –deia, amb freturances d’ella”, és a dir, amb necessitat i mancança d’ella.

Les edicions actuals de 'Josafat' parteixen de la quarta, del 1929, feta amb criteris discutibles i superats

El mot que el substitueix, *afany*, no té el mateix sentit, ni la mateixa força.

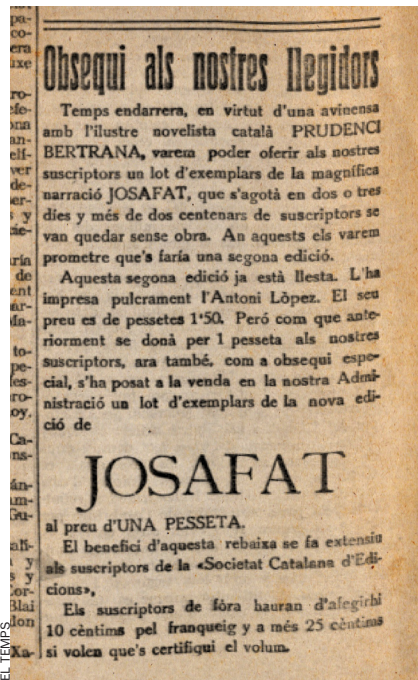
L'estigma de titllar sovint de pleonàstic el pronom feble *hi*, viu en el català més genuí, ja començava a imposar-se, aquells anys vint. Si hi afegim el fet que Fabra reivindicava una frase ben ordenada, trobem l'explicació als canvis sintàctics operats sobre l'estil, viu i fresc, de Bertrana.

Bertrana construeix per exemple aquesta frase: "En el mateix clau que aguanta la gallofa, uns rosaris plens de verdet hi pengen". La Novel·la d'Ara la "normalitza", i doncs queda alterada per sempre més: "En el mateix clau que aguanta la gallofa, pengen uns rosaris plens de verdet".

El corrector de La Novel·la d'Ara també corregeix la frase "Josafat, en sa naturalesa, tenia llevat de faune". La converteix en: "Josafat tenia llevat de faune en la seva naturalesa".

El reflexiu, tan viu en la llengua oral, és una altra víctima d'una normalització mal entesa. "Josafat se'l mirà" passa a "Josafat el mirà". I "Josafat se'l contemplà", a "Josafat el contemplà".

A vegades l'esmena és una relliscada. La irònica frase col·loquial "jo pla he estat el qui t'ha fet això" es fa negativa, de manera que deixa de tenir sentit: "Jo pla no he estat el qui t'ha fet això". I ho és perquè la segona vegada que apareix l'expressió, els dos correc-

EL Poble Català va oferir a bon preu als seus subscriptors exemplars de Josafat.

tors la mantenen igual: "Jo pla estaria fresc!".

El canvi d'estil més profund afecta l'ús repetitiu del gerundi que fa Bertrana, en tancar moltes frases. Artís i Balaguer els elimina gairebé tots, qui sap si aterrit per la campanya de Fabra contra el mal ús d'aquest temps verbal, per imitació de l'argot burocràtic castellà. Els gerundis de Bertrana són

ben legítims, perquè són simultanis de l'acció principal, no posteriors. Però, en comptes d'analitzar-los un per un, l'editor-corrector va eliminar-los gairebé tots, i problema resolt.

Amb el consentiment de Bertrana? És possible, perquè podia escaure's que deixés la normalització en mans de l'editor. Ara bé, sense intervenir-hi, segurament. Si ho hagués fet, no hauria deixat que les estrelles, o els estels, es convertissin en les teles.

Tampoc hauria deixat que l'edició caigués en un segon error, per culpa del desconeixement, per part d'Artís i Balaguer, d'un mot conegut des del Ripollès a l'Empordà, que seria registrat pel Moll i el Coromines, el mot *tola*, utilitzat per Bertrana en el sentit de planxa de metall, de làmina de llauna.

El mot apareix quan Josafat, de tornada a la catedral, "après de maldar una bella estona per fer girar la clau, restà amb el puny tremolós sobre la freda tola que folrava la clavetejada i revinguda porta forana". Ravegnani és el primer a pensar que *tola* és un error per *tela*. També s'ho va pensar Artís i Balaguer, sense veure que una porta no pot ser folrada per la part exterior amb tela, ni que una tela no és freda.

I, com en les teles enfosquides, la freda tela s'ha perpetuat edició rere edició, a l'igual que s'ha perpetuat una llengua i un estil que s'allunyen considerablement de la llengua i l'estil del Bertrana del 1906, d'una riquesa de lèxic, escriu Ravegnani el 1927, que va contribuir poderosament a la renaixença de la prosa catalana.

Lluís Bonada

PREMIS OCTUBRE 2012
Edicions Tres i Quatre / València

3i4

Pròximament:
El mur de Planck
de Josep Antoni Soldevila

Pots seguir-nos a
Facebook i Twitter

Visita la nostra botiga virtual
en www.tresiquatre.com